

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת אמור תשע"ו

ספירת העומר - צפיה והכנה למתן תורה

יתעדנו פני שנים ושלשה חדשים במן ובאר ושלן, ואח"כ אני נותן להם את התורה"⁴ (קהלת רבה ג, יד). לכן לא ניתנה תורה לישראל מיד לאחר יציאת מצרים.

ונראה, שכוונת חז"ל במה שאמרו "עדין לא בא זימן של בני", איננה רק במובן הגופני, אלא בעיקר במובן הרוחני. ישראל היו משועבדים אצל עובדי עבודה זרה, ושקועים במ"ט שערי טומאה. הם צריכים שהנפש שלהם תהיה בריאה כדי לקבל את התורה. לא רק להבראה גופנית הם זקוקים, אלא גם להבראה רוחנית. לכן דוחה הקב"ה את מתן תורה, עד שתהיה נפשם של ישראל ראויה לקבלת התורה.

רבי חיים ויטאל ז"ל הרי שואל, מדוע אין בתורה איסור מפורש על מידות רעות? אמנם על חלק מן המידות יש צוויים בתורה, למשל: "לא תשנא את אחיך בלבבך" (ויקרא יט, יז), "ואהבת לרעך כמוך" (שם, יח) ועוד, אבל על רוב המידות אין צוויים מפורשים. מדוע? אומר רבי חיים ויטאל, מפני שהמידות "הן הכנות עיקריות אל תרי"ג המצוות" ("שערי קדושה" ח"א ש"ב); הן הקדמה ובסיס לתורה, ובשביל להשיג את התורה אדם צריך להיות בעל מידות טובות עוד לפני שהוא ניגש אליה. לכן, אין צורך ואין טעם לצוות בתורה על מידות טובות, שהרי ממילא אין מבוא לתורה למי שאינו בעל מידות כאלו.⁵

זה מה שעשה הקב"ה לישראל בשבעה השבועות שעברו מיציאת מצרים עד למתן תורה. הקב"ה מתקן את נפשותיהם של בני ישראל, וכך גם בדורות הבאים, בכל שנה ושנה, אנו סופרים את ספירת העומר ומתקנים את נפשותינו מדה אחר מדה, עד שמגיעים למדת המלכות. מתקנים את נפשותינו, שלא נהיה כחיות וכבהמות, אלא נהיה בני אדם שראויים לקבל תורה.⁶

הרי אמרו, שזהו הטעם לכן שהעומר בפסח קרב מן השעורים, ואילו שתי הלחם בשבועות באים מן החיטים. "להורות, דבלתי התורה אנחנו כבהמות נדמה, שמאכלן שעורים"⁷. וכשקבלו התורה הווי דמות אדם להנה, ולכן קרבנם מן החטים, מאכל אדם" (ערוך השולחן או"ח סי' תפ"ט ס"ג).

זהו גם הטעם לכן, שהתורה תולה את הספירה בקרבן העומר ["וספרתם... מיום הביאכם את עמר התנופה"], ולא ביציאת מצרים⁸ [שהרי לא נאמר, "וספרתם... מיום צאתכם מארץ מצרים"]. מפני שהעומר הוא זה שמסמל את מצב הבהמיות שלנו, והוא זה שמרמז, על מה באה הספירה - להתרומם ממצב של בהמה למצב של אדם, ולהתנתק ממ"ט ימי הספירה ממ"ט שערי טומאה ששקענו בהם במצרים - עד שנגיע בס"ד בחג השבועות למדרגת אדם, ע"י קבלת התורה.⁹

מתן תורה - בכל שנה מחדש

והנה צריך להבין: בשלמא יוצאי מצרים, שעמדו לקבל תורה - אצלם היה שייך לספור את הימים, מתוך השתוקקות למתן תורה. אבל אצלנו, מה שייך לספור את הימים מתוך "השתוקקות" למתן

ספירת העומר - צפיה למתן תורה!

התורה מצוה בפרשתנו: "וספרתם לכם ממקרת השבת, מיום הביאכם את עמר התנופה, שבע שבתות תמימת תהינה. עד מקרת השבת השביעית תספרו חמשים יום" (ויקרא כג, טו-טז).

וצריך להבין: מה הטעם לספירה הזו? וכי אי אפשר לחשב מתי יחול חג השבועות, בלי למנות בכל יום פָּפָה, "היום כך וכך ימים לעומר"? מדוע מהנה ספירת הימים שבין פסח לשבועות מצוה שלמה בפני עצמה?

טעם אחד פשוט שאמרו בזה הוא, שהספירה בכל יום באה לבטא את צפיינו לקבלת התורה. כשאדם מצפה למאורע גדול וחשוב שעתידי להתרחש אצלו (למשל: חתונה), הוא מונה בכל יום, כמה ימים עוד נותרו לו עד לאותו מאורע, "כי המנין מראה לאדם, כי כל ישעו וכל חפצו להגיע אל הזמן ההוא" (ספר החינוך מצוה ש"ו). לכן אנו סופרים את הימים שבין פסח לשבועות, "להראות בנפשנו החפץ הגדול אל היום הנכבד הנסוף ללבנו", יום מתן תורה¹ (ספר החינוך שם. ועי' גם בדברי הר"ן המובאים בהערה 2 כאן).

אלא שאם כך, הרי לכאורה קשה מאד: מדוע אנו סופרים את הימים שכבר עברו מימי הספירה ("יום אחד לעומר", "שני ימים לעומר", וכו')? הרי דרכו של עולם היא, שהמצפה בקוצר רוח ליום מסוים, מונה את מספר הימים שעוד נותרו לו לחכות, ולא את מספר הימים שכבר עברו. ואם כן, היה עלינו לספור כך: במוצאי יו"ט ראשון של פסח - "עוד שבעה שבועות למתן תורה! בלילה שאחריו - "עוד שמונה וארבעים יום למתן תורה! וכן הלאה. מדוע איננו סופרים את ספירת העומר בצורה זו?

אולי מותר להסביר, שאנו סופרים "יום אחד", "שני ימים" וכו', משום שכך ספרו אבותינו כשיצאו ממצרים. אבותינו הרי לא ידעו מתי יהיה מתן תורה. הם ידעו שתכלית יציאתם ממצרים היא להגיע למתן תורה, כפי שאמר הקב"ה למשה - "בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרָיִם, תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה" (שמות ג, יב) - אבל הם לא ידעו מתי בדיוק יהיה מתן תורה; לכן, לא יכלו לספור את הימים שעוד נותרו להם עד קבלת התורה, אלא רק את הימים שכבר עברו ועוד לא קבלו את התורה ("אוי, יום אחד כבר עבר, ועוד לא קבלנו תורה!" "שני ימים כבר עברו, ועוד לא קבלנו תורה!" וכן הלאה). ממילא גם אנו סופרים באופן זה, כפי שספרו אבותינו. [כמובן, הסבר זה יתכן רק אם נניח שישראל אכן לא ידעו מתי יהיה מתן תורה. ואולם, יש אומרים שישראל כן ידעו זאת², ולפי הסוברים כך, יש לתרץ את שאלתנו באופן אחר³].

הכנה למתן תורה - תיקון המידות

למה באמת לא נתן הקב"ה את התורה לישראל מיד לאחר שיצאו ממצרים? למה חיכה שבעה שבועות? אומרים חז"ל: "ראוים היו ישראל בשעה שיצאו ממצרים, שתנתן להם התורה מיד. אלא אמר הקב"ה: לא בא זימן של בני [עוד לא התרפאו לגמרי], משעבוד טיט ולבנים. יצאו, ואין יכולים לקבל תורה מיד.... אמר הקב"ה:

שזהו יום ראשון של השבוע, בכל זאת אנו צמים ואומרים סליחות].

מדוע נפטרו תלמידי רבי עקיבא דוקא בין פסח לעצרת?

והנה, ימי ספירת העומר היו צריכים להיות ימי שמחה אצלנו. שמחה של התעלות רוחנית והזדככות נפשית, לקראת קבלת התורה. אבל למעשה, במקום שימי הספירה יהיו ימי שמחה עבורנו, נהפכו אצלנו ימים אלו לימים שנוהגים בהם מנהגי אבלות, בגלל כ"ד אלף תלמידי רבי עקיבא שמתו בימים אלו במגפה (יבמות סב, ב). הפוסקים האשכנזים החמירו עוד יותר בדניי האבלות של ימי הספירה, בגלל פרעות הצלבנים שיהודי אשכנז סבלו מהם בעיקר בימים אלה¹³, אבל עיקר האבל הוא על תלמידי רבי עקיבא שנפטרו בתקופה זו, מפני שלא נהגו כבוד זה לזה (שם).

האם במקרה נפטרו תלמידי רבי עקיבא דוקא בימים אלו? - נראה שלא. ראשית כל, כבר במשנה נזכר, שימים אלו הם ימי דין (עדויות פ"ב מ"י). וא"כ הדעת נוטה לומר, שבגלל זה נעשה דין בתלמידי רבי עקיבא דוקא בימים אלו. אבל חוץ מזה נראה לומר, שתלמידי רבי עקיבא מתו דוקא בימים אלו, בגלל שימים אלו הם ימי הכנה לקבלת התורה. תלמידי רבי עקיבא היו אנשים גדולים מאד, אבל לפי רום מדרגתם - לא נהגו מספיק כבוד זה בזה. והרי כפי שדברנו, כדי לקבל את התורה צריך לתקן את הנפש ממידות רעות. ממילא, אם תלמידי חכמים גדולים כאלו אינם מכינים את עצמם כראוי למתן תורה - הקטרוג עליהם הוא גדול מאד, ולכן הם נפטרים דוקא בימים אלו, מפני שלא ניצלו אותם כראוי להכין את נפשם לקבלת התורה. כי מתלמידי רבי עקיבא דורשים שלמות מיוחדת בין אדם לחברו, יותר ממה שדורשים מאדם רגיל¹⁴.

כשמנסים להבין מה פירוש "לא נהגו כבוד זה בזה" - חושבני שניתן לראות דוגמא לכך, במעשה נורא שמוכא בגמרא [במקום אחר, לא במקום בו הגמרא מדברת על פטירת תלמידי רבי עקיבא]. הגמרא מספרת, שיהודה בן נחמיה - אחד מתלמידי רבי עקיבא - התנחב פעם עם רבי טרפון בהלכה, וניצחו. "צהבו פניו של יהודה בן נחמיה"¹⁵. הוא שָׁמַח על נצחונו, עד ששמחתו נראתה על פניו. "אמר לו רבי עקיבא: יהודה, צהבו פניך שֶׁהִשְׁבַּת את הזקן?" - כל כך אתה שמח? - "תִּמְהַנֵּי אם תאריך ימים"¹⁶! אמר רבי יהודה ברבי אלעאי¹⁷: אותו הפרק - פרוס הפסח היה (כשבועים לפני חג הפסח). כשעליתי (לרגל) לעצרת שאלתי אחריו: יהודה בן נחמיה היכן הוא? אמרו לי: נפטר והלך לו!" (מנחות סח, ב) כפי ששיער רבי עקיבא, יהודה בן נחמיה לא האריך ימים, ונפטר בסמוך מאד לאותו מעשה. כנראה היה בין תלמידי רבי עקיבא שמתו בין פסח לשבועות.

אם יהודה בן נחמיה היה שמח רק על כך שהאמת נמצאה כדבריו - זה לא היה נורא כל כך. מותר להתנַחֵם בהלכה, ומותר גם לשמוח שהאמת כמותי. אבל לשמוח בכשלוננו של רבי טרפון - זה כבר לא בסדר. זה כבר חמור. עליך לכאוב על כך שרבי טרפון נכשל וטעה, ולא לשמוח. יפה שאתה לומד תורה ושמח, אבל מותר לך לשמוח רק במה שאתה יודע, ולא במה שרבי טרפון אינו יודע וטועה¹⁸. על זה אסור לך לשמוח. זוהי כבר פגיעה בכבודו של רבי טרפון. רבי טרפון אולי לא הבחין כלל בשמחה של יהודה בן נחמיה. אבל רבי עקיבא הבחין בה ועמד על טיבה, ולכן אמר לו "תִּמְהַנֵּי אם תאריך ימים". כי לשמוח בכשלוננו של רבי טרפון, זוהי כבר סבה מספקת בשביל תלמיד של אדם גדול כרבי עקיבא, שלא להאריך ימים. זו, כנראה, דוגמא למה שאמרה הגמרא, שתלמידי רבי עקיבא לא נהגו כבוד זה לזה¹⁹. היו שמחים בכשלוננו של השני, כשאחד היה מנצח את חברו

תורה? הרי כבר קבלנו את התורה! ובידינו היא! וְלֵמָּה יש עוד להשתוקק?

אלא שידוע היסוד שאמר מ"ר הגה"צ רא"א דסלר זצ"ל (ב"מכתב מאלהו" ח"ב עמ' 21), שהמאורעות שאנו מציינים בכל שנה, אינם מאורעות שהיו פעם בעבר ואנו עושים להם זְכָר, אלא הם מאורעות החוזרים על עצמם בכל שנה מחדש!¹⁰ למשל, כשאנו מציינים את יציאת מצרים בפסח, אין פירושו של דבר שאנו מציינים מאורע שהיה בעבר, לפני שלשת אלפים ושלש מאות שנה, אלא אנו חוזרים ממש לאותה נקודת זמן שבה יצאו אבותינו ממצרים, ויציאת מצרים מתרחשת בה מחדש! בכל שנה מתחדשת יציאת מצרים בחג המצות, בכל שנה מתחדש מתן תורה בחג השבועות, וכך בכל שאר המועדים. אנו חוזרים אפוא בכל שנה מחדש למעמד הר סיני, ומקבלים את התורה מחדש!¹¹ אמנם איננו רואים מחדש את האש ואת הברקים ואת קול השופר כמו שראינו בפעם הראשונה, אבל בכל זאת, מתן תורה וכל מה שנתלוה אליו, מתרחש במידה מסויימת בכל שנה מחדש. וא"כ, יש למה להשתוקק ולספור.

ראיה לדבר - מהגמרא במס' שבת. הגמרא אומרת שם, שאין להקזיז דם בערב שבועות. למה? כי כשעמדו ישראל לקבל תורה, יצא רוח (שָׁד) ששמו 'טיבוח', ואם ישראל לא היו מקבלים את התורה, היה ח"ו טובח את כל עם ישראל. ולכן, אין להקזיז דם בערב שבועות, כי שעת סכנה היא (שבת קכט, ב). וקשה לכאורה: מה נוגע לנו היום, שָׁד שהיה לפני שלושת אלפים ושלש מאות שנה? הרי ב"ה קבלנו את התורה, ומאז אנו מקיימים אותה, ואם כן איזו סכנה יש כאן? אלא מוכח מכאן, ששד זה מתעורר בכל שנה מחדש! בכל שנה אנו צריכים לקבל את התורה מחדש, וממילא בכל שנה בערב חג השבועות, אנו נמצאים במצב של קָדָם מתן תורה, ושכביכול יש ספק אם נסכים לקבל את התורה, או לא. לכן, בכל שנה ושנה ישנה סכנה מצד אותו שד, ולכן אסור להקזיז דם בערב שבועות גם בזמן הזה¹²! [ומשום ערב שבועות גזרו חז"ל שלא להקזיז אף בשאר ערבי ימים טובים (שבת שם. ועי' שו"ע או"ח סי' תס"ח סי' ובמשנ"ב שם)].

ולא רק במעגל השנתי כך, אלא גם במעגל השבועי. בכל שבוע חוזרת על עצמה מלאכת הבריאה, ובכל שבת מסתיימת מלאכת הבריאה מחדש. אמנם מְדֵי שבוע אנו רואים את אותם הבתים ואת אותם האנשים שאנו מכירים מן השבוע שעבר, אך בכל זאת, במובן הרוחני, הבריאה מתחדשת בכל שבוע מחדש. ראיה לדבר - מאנשי מעמד. אנשי מעמד היו מתענים במקדש בכל ימות השבוע חוץ מיום א' ומיום ו' (תענית כז, ב). ביום ו' לא התענו מפני כבוד השבת, וביום א' לא התענו מפני שהוא יום שלישי ליצירת האדם (כך לפי אחד הטעמים בגמרא). האדם נברא ביום שישי, ובו ביום עבר "ניתוח" קשה, שבו הפרידו ממנו את חוה, ולכן ביום א' הוא חלש (כאנשי שכם שהיו חלשים ביום השלישי למילתם - בראשית לד, כה), ולכן לא היו אנשי מעמד מתענים ביום זה. הרי, שלמרות שמאז שבוצע אותו "ניתוח" עברו כבר למעלה מחמשת אלפים שנה, בכל זאת יש חולשה מסויימת בָּאדם שמתחדשת בכל יום ראשון בשבוע, ובגללה אומרים חז"ל שקשה לצום ביום זה. הרי שגם במעגל השבועי, האירועים של ימי בראשית מתחדשים בכל שבוע מחדש, גם לאחר מאות ואלפי שנים. [ויש לזה רמז בסליחות נוסח אשכנז, שמתחילים במוצאי שבת ואומרים: "במוצאי מנוחה קדמנוך תחילה". מה ההדגשה שזה מוצאי יום מנוחה? - שלמרות שזהו יום ראשון של השבוע, בכל זאת אנו אומרים סליחות. הרי בימי הסליחות היו נוהגים לצום, ובפרט ביום ראשון של הסליחות (עי' משנ"ב סי' תקפ"א ס"ק ט"ו)]. לכן אנו מדגישים ואומרים, שלמרות

ממתן תורה והלאה, לא תתכן אבן בודדת. ממתן תורה והלאה צריך להיות מזבח. אחדות, לא בודדים. זה מה שסימל משה במתן תורה, כשבנה "מזבח פחת הָהָר, וּשְׁתִּים עֶשְׂרֵה מִצְבֵּה לְשָׁנִים עֶשְׂרֵה שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל". לרמוז לישראל, שעד עכשיו הם היו שנים עשר שבטים, אבל מכאן ואילך הם כלל ישראל באחדות גמורה. מעכשיו אין יותר מצבה, יש רק מזבח.

זהו חלק מעבודת המידות הנדרשת מאיתנו בימים אלו. לחזק את הרגשת האחדות, את ה"נְאֻהֶבֶת לְרַעַף כְּמוֹךְ" (ויקרא יט, יח). מה פירוש "כְּמוֹךְ"? הרי "לא יקבל לב האדם, שיאהב את חברו כאהבתו את נפשו" (רמב"ן שם), שזהו נגד הטבע! אלא הכונה היא, "שלא תהיה פחיתות הקנאה הזאת בלבד", לרצות שלחברו יהיה פחות ממנו. אלא "יאהב ברבות הטובה לחברו כאשר אדם עושה לנפשו"²⁵ (רמב"ן). לשמוח במה שיש לשני - זהו יסוד גדול ב"נְאֻהֶבֶת לְרַעַף כְּמוֹךְ". לא לחשוב שאם יש כבוד לשני, זה מוריד מהכבוד שלי. לשמוח שיש לשני כבוד, ולשמוח שטוב לו, כמו שאני שמח כשטוב לי. אם תהיה בנו הרגשת האחדות הזו, נהיה ראויים למתן תורה בחג השבועות, כמו בפעם הראשונה. יהי רצון שנזכה ליום מתן תורה ולכל המצוות התלויות בו, להביא את הקרבנות שצריך להקריב בו, במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

מתן תורה - יום הקהל

לקראת קבלת התורה, צריך לדעת לכבד זה את זה. ישראל מקבלים את התורה רק אם הם כאיש אחד, כפי שמתארת התורה את חניית בני ישראל בהר סיני: "וַיִּתֵּן יְשׁוּעָה לְבָרֵךְ הָהָר" (שמות יט, ב). ככל המסעות כתוב "ויחננו" בלשון רבים, רק במתן תורה כתוב "ויחננו" בלשון יחיד, "כאיש אחד בלב אחד" (רש"י שם). הרגישו אחדות מוחלטת. זהו תנאי למתן תורה, שישראל יהיו מאוחדים. כי אין מתן תורה לשש מאות אלף יחידים, אלא רק לכלל ישראל כגוף אחד.²¹ וכשמרגישים גוף אחד, אין מקום לשמוח בכשלונו של השני, שהרי הוא כגופי. זהו כנראה הטעם לכך, שיום מתן תורה נקרא בתורה "יום הקהל"²² (דברים ט, י; י, ד; יח, טז. ועי' גם דברים ד, י). כי ביום הזה הפסקנו להיות יחידים ונהיינו "קהל"²³. לא עוד אוסף של יחידים, אלא עם אחד ואחדות אחת.²⁴ כולנו גוף אחד.

אולי זה הפשט במה שכתוב אצל משה רבינו, "וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ פַּחַת הָהָר, וּשְׁתִּים עֶשְׂרֵה מִצְבֵּה לְשָׁנִים עֶשְׂרֵה שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות כד, ד). ופירש רש"י (שם), שהדבר נעשה כחלק מן ההכנות למתן תורה. מה היה הענין בזה? - אולי אפשר להסביר כך: רש"י הרי אומר (דברים טז, כב), שמצבה היתה אהובה לפני ה' בימי האבות, ואח"כ נעשתה שנואה. רש"י אומר טעם, למה בימי משה נעשתה המצבה שנואה (ועי' רמב"ן שהקשה על טעמו). אך אולי אפשר להסביר גם כך: הרי המצבה היא אבן בודדת (רש"י ורמב"ן שם), והמזבח הוא צירוף של אבנים. ולכן, בימי האבות יכלה להיות מצבה מאבן בודדת, אבל

1. וכך כתב גם הרמב"ם: "שבועות, הוא יום מתן תורה. ולהגדיל היום ההוא, נמנו הימים מן המועד הראשון אליו, כמי שממתין בו הנאמן שבאוהביו, ושהוא מונה יום וגם השעות, וזאת היא סבת ספירת העומר מיום צאתנו ממצרים עד יום מתן תורה, שהוא היה הכונה והתכלית ביציאתם" (מורה נבוכים ח"ג פמ"ג). וכתב ב"ערוך השולחן" (או"ח סי' תפ"ט ס"ג), שזו הסיבה לכך, שלדעת הרמב"ם ("פ"ז מהלכ' תמידין ומוספין הכ"ב) ספירת העומר היא מצות עשה מן התורה גם בזמן הזה, אע"פ שאין לנו מקדש, ואיננו מקריבים את מנחת העומר. כי "עיקר הכוונה [בספירה] הוא למתן תורה, ולכן המצוה גם בזמן הזה".
2. כך הביא הר"ן מחז"ל: "בשעה שאמר להם משה 'תַעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה', אמרו לו ישראל: משה רבינו, אימתי עבודה זו? אמר להם: לסוף חמשים יום. והיי מונין כל אחד ואחד לעצמו. מכאן קבעו חכמים לספירת העומר בזמן הזה... מחשבין נ' יום לשמחת התורה, כמו שמנו ישראל באותו זמן" (הר"ן על הר"ף, סוף מס' פסחים, ד"ה ובהגדה). הרי שישראל ידעו שמתן תורה יהיה לסוף חמשים יום.
3. בספר החינוך (מצוה ש"ו) כתב, דמה שאנו מונים 'כך וכך ימים עברו מן המנין', ואיננו מונים 'כך וכך ימים נותרו עד מתן תורה', הוא כדי להראות את רצונו העז להגיע אל זמן מתן תורה, ועל כן לא נרצה להזכיר בתחילת חשבוננו ריבוי הימים שצריכים עוד לעבור עד מתן תורה. ותירוץ זה יפון גם לשיטת הר"ן, שבני ישראל ידעו שמתן תורה יהיה לסוף חמשים יום.
4. אולי מפני זה נקרא חודש אייר "חֹדֶשׁ זו" (מל"א ו, א), כי בחדש זה בא זיום של ישראל משעבוד טיט ולבנים. [ואף שרש"י פירש: "בחדש זיו - הוא אייר, דאית ביה זיוא לאילנא, וכן תרגם יונתן - זיו נצניא", אין זו סתירה, והכל אחד. דכיון שבזמן זה בא זיו לישראל, הדבר מתבטא גם בעולם, "דאית ביה זיו לאילנא".]
5. וכן כתב רבינו יונה בפירושו לפרכי אבות, על דברי המשנה "אם אין דרך ארץ אין תורה" (אבות פ"ג מ"ז), וז"ל: "ר"ל, שצריך תחילה לתקן את עצמו במידות, ובזה תשכון התורה עליו, שאיננה שוכנת לעולם בגוף שאינו בעל מידות טובות; לא שילמוד התורה ואחר כך יקח לו המידות, כי אי אפשר". וכן כתב הגר"א ז"ל בביאורו למגילת אסתר (י, ג), וז"ל: "כִּי מְרַדְּכֵי הִיְהוּדִי... הָרַשׁ טוֹב לְעַמּוֹ - הוא מעשים טובים ומידות טובות. והמידות טובות הן יותר מכולן, כמו שאמרו שלא נכתבו המידות טובות בתורה כי הם כוללין כל התורה, כמו שאמרו: כל הכועס כאלו עובד עבודה זרה (עי' שבת קה, ב), וכל המספר לשון הרע ככופר בעיקר (ערכין טו, ב), וכן כולם", ע"ש.
6. ובאמת, לדעת המהרש"א, כל כולו של חג השבועות לא בא אלא כדי לציין את סיום ההכנה ותקין הנפש שעשו ישראל לקראת קבלת התורה, שביום זה נגמרה טהרתן, שעל ידה זכו לקבל את התורה. אבל מתן תורה עצמו לא היה ביום זה, אלא ביום החמישים ו אחד לספירה, ולא על כך נתקן החג (מהרש"א בחידושי אגדות על מס' עבודה זרה דף ג, א).
7. כפי שאמרו חז"ל על קרבן סוטה - שגם הוא בא מן השעורים (במדבר ה, טו) - "כשם שמעשיה מעשה בהמה, כך קרבנה מאכל בהמה" (משנה סוטה יד, א). ומבואר בוזהר (ח"ג צז, א), שגם קרבן העומר - קרבן סוטה - שכן קרבן העומר - קרבן סוטה - מברר ומרחיק מישראל את טומאת מצרים שדבקה בהם, [שעבודה זרה שעבדו במצרים היא בבחינת אשה שמעלה מעל באישה], וקרבן העומר מאביד טומאה זו מן העולם, בבחינת "וְצָבְתָהּ בְּטָנָה וְנִפְלְתָה יָרְכָה" (במדבר ה, כז), וממילא נשאת כנסת ישראל נקיה וזכאית לחזור לבעלה, ולהדבק בשכינה הקדושה ביום חג השבועות, בבחינת "וְאָם... טְהֵרָה הוּא - וְנִקְתָּה וְנִנְרְעָה נְרַע" (שם, כח).
8. ועי' גם בחינוך (מצוה ש"ו) שהקשה כן, למה הספירה היא מיום הבאת העומר, ולא מיום ראשון של פסח, שהוא זמן יציאת מצרים. וע"ש מה שתיירן.
9. יש שכתבו, שספירת העומר מתחלקת באמת לשתי ספירות, אחת מהמקום ממנו יוצאים, ואחת למקום שאליו הולכים. ספירת השבועות - "וספרתם לכם ממחרת השבת... שבע שבתות" - מציינת את ההתרחקות מטומאת מצרים; וספירת הימים - "עַד מִמַּחֲרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׂבִיעִית תִּסְפְּרוּ חֲמִישִׁים יוֹם" - מציינת את הצפייה למתן תורה. והטעם שדוקא ספירת השבועות היא המציינת את ההתרחקות מטומאת מצרים, הוא על פי דברי זוהר (ח"ג צז, א), שספירת העומר היא בבחינת ספירת ז' נקיים שהזכה סופרת כדי להטהר מטומאתה, ולכן בחינה זו של הספירה נעשית ע"י ספירת שביעיות, כז' נקיים של ספירת זכה. משא"כ הצפייה למתן תורה אינה טעונה ספירת שבע, אלא ספירת ימים רגילה, ולכן מונים לה ימים בלבד - "תספרו חמשים יום".

10. וכן כתב ב"מחצית השקל": "בכל הזמנים שאירע לאבותינו ענין מה, כשיגיע זמן ההוא - שוב מתעורר קצת מעין אותו דבר וענין ההוא" ("מחצית השקל" על המג"א סי' תס"ח ס"ק ט"ו).
11. איתא בילק"ש (יתרו רמו רע"א): "אמר הקב"ה לישראל: בְּנֵי, הֲיִי קוֹרֵין אֶת הַפְּרָשָׁה הַזֹּאת (=פרשת מתן תורה) בכל שנה, ואני מעלה עליכם כאילו אתם עומדים לפני הר סיני ומקבלים את התורה". ועי' "העמק דבר" (דברים טז, יב)!
12. וכן באר הטעם ב"מחצית השקל" הנ"ל (הערה 10).
13. בשנת ד'תתנ"ו, בימי מסע הצלב הראשון, נהרסו ונחרבו קהילות רבות של יהודי אשכנז, ובתוכן הקהילות הקדושות: שפייר, ורמייזא ומגנצא (קהילות שו"ם). אלפי קדושים מסרו אז את עצמם להריגה, וכל זה קרה בין פסח לעצרת (עי' קינת "מי יתן ראשי מים" הנאמרת בתשעה באב). [תפלת האזכרה "אב הרחמים" שנהוג לאמרה כמעט בכל שבת (בקהילות האשכנזים) קודם תפלת מוסף, נתחברה ונתקנה אז, לזכר אותם "החסידים והישרים והתמימים, קהלות הקדש, שמסרו נפשם על קדושת השם"]. כמו כן, כחמישים שנה אח"כ, בימי מסע הצלב השני, היה שוב ישראל למשיסה ויעקב לבחוזים, להריגה ולשחיתה ע"י הנוצרים, וגם זה היה בימי הספירה, החל מחול המועד פסח ואילך.
14. ועי' עוד בזה ב"נתיבות עולם" למהר"ל (נתיב התורה סוף פרק י"ב).
15. פירש רש"י: "צהבו פניו - שְׁמַח" (מנחות סח, ב). ובמקום אחר, על מעשה אחר, כשצהבו פניו של יוסף הבבלי (שם יח, א), פירש רש"י: "צהבו פניו - מחמת שמחה". ויש שעמדו על שינוי לשון זה, ופירשו, ששמחתו של יוסף הבבלי היתה שמחה אמיתית של תורה, שזכה לברר אמיתת שמועתו, כמבואר שם בסוגיא, ושמחה כזו היא שמחה פנימית בעיקרה, שמחה שבלב, ["פְּקוּדֵי ה' יִשְׁרָיִם מְשַׁמְחֵי לֵב"]; והגם שהיא משנה את זיו פניו של האדם ומקרינה כלפי חוץ, אך בעיקרה היא פנימית, ולכן פירש שם רש"י "צהבו פניו - מחמת שמחה"; כי צהבות הפנים החיצונית לא היתה עיקרה של השמחה, אלא רק תוצאה ממנה, מחמת השמחה. משא"כ אצל יהודה בן נחמיה, שם לא היתה השמחה שמחה של "פְּקוּדֵי ה' יִשְׁרָיִם מְשַׁמְחֵי לֵב", אלא שמחה של נצחון, שהשיב את הזקן, שזוהי שמחה חיצונית, לא של פנימיות הנפש, ולכן פירש שם רש"י: "צהבו פניו - שְׁמַח". כי צהבות הפנים החיצונית היתה השמחה בעצמותה, ולא רק "מחמת" השמחה.
16. איתא בגמ' "שאלו תלמידיו את רבי זירא: במה הארכת ימים? - אמר להם: מימי לא הקפדתי בתוך ביתי, ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני... ולא שָׁפַתִי בַתְּקֵלָת חִבְרִי... (מגילה כח, א). ומשמע, שבכל אחד מדברים אלו, יש כדי לקצר ימיו של אדם.
17. עי' הערה 19.
18. ואכן מלשונו של רבי עקיבא "צהבו פניך שֶׁ הַשֶּׁבֶת אֶת הַזֶּקֶן" משמע, ששמחתו של יהודה בן נחמיה היתה על כך שהשיב את הזקן, ולא על העובדה שדבריו שלו היו צודקים. וכן משמע ברש"י, שפירש כאן: "צהבו פניו - שְׁמַח". ואילו במקום אחר, על מעשה אחר, כשצהבו פניו של יוסף הבבלי (מנחות יח, א), פירש רש"י: "צהבו פניו - מחמת שמחה". ויש שעמדו על שינוי לשון זה, ופירשו, ששמחתו של יוסף הבבלי היתה שמחה אמיתית של תורה, שזכה לברר אמיתת שמועתו, כמבואר שם בסוגיא, ושמחה כזו היא שמחה פנימית בעיקרה, שמחה שבלב, ["פְּקוּדֵי ה' יִשְׁרָיִם מְשַׁמְחֵי לֵב"]; והגם שהיא משנה את זיו פניו של האדם ומקרינה כלפי חוץ, אך בעיקרה היא פנימית, ולכן פירש שם רש"י "צהבו פניו - מחמת שמחה"; כי צהבות הפנים החיצונית לא היתה עצם השמחה, אלא רק תוצאה ממנה, מחמת השמחה, שעיקרה היה בלב. משא"כ אצל יהודה בן נחמיה, שם לא היתה השמחה שמחה של "פְּקוּדֵי ה' יִשְׁרָיִם מְשַׁמְחֵי לֵב", אלא שמחה של נצחון, שהשיב את הזקן, שזוהי שמחה חיצונית, לא של פנימיות הנפש, לכן פירש שם רש"י: "צהבו פניו - שְׁמַח". כי צהבות הפנים החיצונית היתה השמחה בעצמותה, ולא רק "מחמת" השמחה.
19. ומי שלמד מוסר השכל מאותו מעשה, היה כנראה רבי יהודה ברבי אלעאי (שמשמע בגמרא שהיה נוכח באותו מעשה). רבי יהודה ברבי אלעאי הוא הרי סתם "רבי יהודה" שבכל מקום (רש"י ביצה כו, א ד"ה ירד מומחה), והוא ניהו אחד מחמשת "רבותינו שבדרום", שרבי עקיבא בא אליהם אחרי שנפטר כל תלמידיו, ולימד אותם תורה, והם הם העמידו תורה אותה שעה" (יבמות סב, ב). והנה, הגמרא מספרת על רבי יהודה כך: "רבי יהודה הוה יתיב קמיה דרבי טרפון. (אותו רבי טרפון מהמעשה שלמעלה!). אמר ליה רבי טרפון: היום פניך צהובין! (נדרים מט, ב) הוא הבחין שפניו של רבי יהודה צהובים, וביקש לדעת מחמת מה הם צהובים. ובאמת, מחמת מה היו פניו של רבי יהודה צהובים? מסביר המהרש"א - מחמת רוב חכמתו! וכפי שמסופר אח"כ בגמרא, שגם מטרוניתא אחת הבחינה בצהיבות פניו של רבי יהודה, והוא הסביר לה שצהיבות פנים זו היא מחמת ש"חֲקַמְתָּ אֶדָם תָּאִיר פְּנָיו, וְעַז פְּנָיו יִשְׁנָא" (קהלת ח, א). אך לרבי טרפון לא גילה רבי יהודה את הסיבה הזו. לרבי טרפון אמר רבי יהודה: "אמש יצאו עבדיך לשדה והביאו לנו תרדין ואכלנום..." תלה את צהיבות פניו בסיבה חיצונית (אכילת תרדין). ומדוע לא גילה רבי יהודה לרבו את הסיבה האמיתית לצהיבות פניו? - מבאר ה"בן יהודע": "הא דלא השיב לרבי טרפון תשובה זו של 'חכמת אדם תאיר פניו' - לא רצה לומר זה לרבי טרפון. דנמצא עושה עצמו גדול ממנו בחכמה. דהא גם רבי טרפון הוא בעל חכמה, ולא אשתכח ביה דבר זה של צהיבת פנים" ("בן יהודע" נדרים מט, ב ד"ה והא דלא השיב. [וכעין זה באר גם המהרש"א, אך הוא באר שרבי יהודה לא גילה לרבי טרפון את האמת, מחמת ענוה וחסידות, ולא מתוך חשבון שלא לפגוע ברבי טרפון]). הרי שבמה שנכשל יהודה בן נחמיה - צהיבות פנים שיש בה כדי לפגוע ברבי טרפון - נזהר רבי יהודה ברבי אלעאי ולא נכשל בו, וטרח להסתיר את סיבת צהיבות פניו, כך שלא תפגע ברבי טרפון.
20. ואולי מפני זה מתו תלמידי רבי עקיבא באסכרה (יבמות סב, ב), שהיא מחלת הגרון; מידה כנגד מידה, נגד מה שהיו שמחים כשנצחו זה את זה בדברים. וכעין זה כתב המהרש"א (חי' אגדות שם ד"ה מפני) דמתוך שלא נהגו כבוד זה את זה, ודאי דיבר כל אחד בגנות חברו, ולכן מתו באסכרה, כמו שאמרו חז"ל: "סימן ללשון הרע - אסכרה" (שבת לג, א).
21. עי' הוכחת הגר"ח שמואלביץ זצ"ל ליסוד זה מן המדרש (שיחות מוסר להגר"ח שמואלביץ זצ"ל שנת תשל"א שיחה ז', ההכנה השלישית).
22. וגם מעמד "הַקְּהָל" במוצאי שנת השמיטה (דברים לא, י-יג) נקרא בשם זה, כיון שהוא כעין מעמד הר סיני, כמבואר ברמב"ם, שכתב על מעמד "הַקְּהָל": "וְגַרְמֵי שְׂאִינָן מְכִירִין (לשון הקודש) חייבין להכין לבם ולהקשיב אזנם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה, כיום שניתנה בו בסיני. אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה, חייבין לשמוע בכוונה גדולה יתרה... שלא קִבְּעָה הַכְּתוּב אֶלָּא לַחֲזוֹק דַּת הָאֱמֶת. נִיָּן אֶה עֲצָמוּ כְּאִילוּ עֵתָה נִצְטוּה בַּה, וּמִפִּי הַגְּבוּרָה שׁוֹמְעָה, שֶׁהַמֶּלֶךְ שְׁלִיחַ הוּא לְהַשְׁמִיעַ דְּבָרֵי הָאֱלֹהִים" (רמב"ם הל' חגיגה פ"ג ה"ו). [ונראה שבכל שבת ושבת - יום שניתנה בו תורה (שבת פו, ב) - ג"כ יש בחינה מסויימת של "הַקְּהָל" וקבלת התורה. שהרי התורה אומרת: "וַיִּקְהַל מֹשֶׁה אֶת כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם... שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלֶאכֶה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שֶׁבֶת שְׁבֹתוֹן לַה" (שמות לה, א-ב), ואמרו חז"ל: "מתחילת התורה ועד סופה אין בה פרשה שנאמר בראשה ויקהל אלא זאת בלבד, אמר הקב"ה: עשה לך קהלות גדולות ודרוש לפנייהם ברבים הלכות שבת, כדי שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהלות בכל שבת ושבת ולכנוס בבתי מדרשות ללמד ולהורות לישראל דברי תורה איסור והיתר, כדי שיהא שמי הגדול מתקלס בין בני" (ילק"ש פרשת ויקהל רמו תח)].
23. וכתב בעל "הכתב והקבלה" (דברים ט, י), שלכן נקרא חג השבועות בלשון חז"ל "עֲצָרָת", כי עצרת הוא לשון התקהלות והתכנסות. [כמבואר באונקלוס שתרגם "עֲצָרָת" - "כְּנִישׁ" (ויקרא כג, לו; במדבר כט, לה; דברים טז, ח), וכמבואר ברש"י (דברים שם בפירושו השני). ועי' גם רש"י קידושין (ו, א ד"ה עצרת)]. ובחרו חז"ל בשם זה, מחמת שמצאו בו מקומות בתורה, שחג זה נקרא בשם "יום הַקְּהָל".
24. ובוזה תתורץ קושיית בעל "הכתב והקבלה" (דברים ט, י), "למה קרא משה את יום הנכבד והנורא הזה, אשר כמוהו לא היה מעולם וכמוהו לא יהיה, בשם 'יום הַקְּהָל' לבד. [הרי] מן הראוי לקרוא כל דבר בְּשֵׁם לְפִי גוֹדֵל עֲרָכו וּתְרוֹן מַעֲלָתוֹ עַל אַחֵרִים, לֹא בְּשֵׁם הַנוֹפֵל גַּם עַל דְּבָרִים פְּשוּטִים פְּחוּתֵי הָעֶרֶךְ". וע"ש מה שתיירץ. ולהאמור כאן, מיושבת הקושיא שפיר.
25. וכן משמע ברמב"ם (סנה"מ צ מצות עשה ר"ו, ובהל' דעות פ"ו ה"ג) ובספרו (ויקרא יט, יח). והמפרשים פירשו "כמוך" גם באופנים אחרים. ואכמ"ל.